

فصلنامه جامع دفاع مقدس

سال دوم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۶، پیاپی ۳؛ ص ۱-۲۸

بررسی و تحلیل ظرفیت‌ها و دستاوردهای فرهنگی و اجتماعی ایران اسلامی

در دوران دفاع مقدس

هادی مراد پیری^۱، مهدی حشمتی جدید^۲

۱- دانشیار و عضو هیئت علمی، ۲- پژوهشگر، دانشگاه جامع امام حسین (ع)

(دریافت: ۹۵/۱۰/۱۱، پذیرش: ۹۶/۰۱/۱۹)

چکیده

برای تبیین نقش و جایگاه فرهنگی و اجتماعی دفاع مقدس که در هشت سال دفاع مقدس متبلور شد، بیش از هر چیز نیازمند بررسی درست ظرفیت‌های هشت سال دفاع مقدس هستیم. در این ارتباط، حرکت جدی تحقیقاتی و علمی پیرامون این موضوع صورت نگرفته و پرداختن به این موضوع ضروری و از جایگاه ویژه‌ای به نظر می‌رسد. می‌توان گفت که همین ظرفیت‌ها بود که این دفاع را تحت عنوان دفاع مقدس متبلور ساخت؛ چون ویژگی‌ها و ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی آن با سایر جنگ‌ها متفاوت بود و بروز و بالفعل شدن همین ظرفیت‌ها بود که توانست این را دفاع را خدایی و مقدس نماید.

گر چه علی‌رغم گذشت چند سال از پایان جنگ، این حرکت (بررسی این ظرفیت‌ها) کند بوده است، اما به هر حال این مهم به عنوان میراثی گران سنگ که توانست در تاریخ ایران اسلامی بی بدیل جلوه کند در ذهن ملت ایران باقی مانده است. می‌توان جهت حفظ و جلوگیری از نسیان و فراموشی این ظرفیت‌های بالفعل شده با برنامه‌ها و قالب‌های مختلف آن را برای نسل‌های جدید و آینده به نمایش گذاشت. چون با این اقدامات است که می‌تواند در جنگ نرم و فرهنگی دشمن در دوران نسل کنونی و آینده را با این ظرفیت‌ها جهت مقابله آشنا کرد.

حال این تحقیق با توجه به اهمیت مسائل فوق و ضرورت بررسی این موضوع با روش توصیفی و تحلیلی و با استفاده از اسناد کتابخانه‌ای و استناد به سخنان بزرگان انقلاب اسلامی، مهم‌ترین ظرفیت‌ها و دستاوردهای (ظرفیت‌های بالفعل) فرهنگی و اجتماعی دوران دفاع مقدس را برشمرده و تحلیل نموده است. نتایج این بررسی نشان داده است که بسیاری از این ظرفیت‌های برشمرده شده حاصل وضعیت موجود در دوران دفاع مقدس بروز پیدا کرده و این ظرفیت‌ها در این دوران بالنده و به ظهور رسیده است که در تاریخ این ملت بی بدیل بوده است.

کلید واژه‌ها: دفاع مقدس، ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی، دستاوردهای فرهنگی و اجتماعی، ایران

اسلامی.

مقدمه

روزهای زیبای دفاع مقدس پر از شور و شرف و نشاط و التهاب بود. فرهنگ خاصی در جبهه‌ها رایج شده بود. رزمندگان، عالم را محضر خدا می‌دانستند و سعی می‌کردند که خداوند را حاضر و ناظر بر گناهان بدانند (شیخ کلینی، جلد ۲: ۳۱۵). جنگ اگر چه هزینه‌های سنگینی را بر کشور ایران اسلامی در عرصه‌های مختلف وارد کرد، اما دستاوردهای متعدد و بزرگی داشت که باعث ایجاد و اثبات ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی زیادی در داخل کشور در آن دوران و بعد از آن شد که از جمله این دستاوردها رشد و بالندگی فضای فرهنگی، معنوی و اخلاقی است و باعث شد این مفاهیم در یک محیط بدون ریا و خالص رشد کرده، انتقال یابد و بالنده‌تر شود.

همان‌طور که در این راستا مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) می‌فرمایند: عزیزان من! جوانانی که دوران دفاع مقدس را یا درک نکرده‌اید یا به درستی درک نکرده‌اید! دفاع مقدس با این سرمایه‌های معنوی و فرهنگی به نتیجه رسید. همه دنیای استکبار پشت سر همین صدام حسینی که امروز چهره یک جنایتکار بین‌المللی را به خود گرفته است، جمع شدند، برای این که با نظام جمهوری اسلامی و ملت ایران بجنگند و مبارزه کنند. ملت ایران به برکت همین سرمایه‌ها در این جنگ نابرابر پیروز شد. این ملت، ایمان و شجاعت و از خود گذشتگی و دین‌گرایی و غرور ملی خود را به صحنه آورد؛ همچنان که جان و مال و سرمایه و امکانات خود را به صحنه آورد؛ مجموع این‌ها توانست این ملت را نجات دهد. اگر این ملت در دفاع مقدس پیروز نمی‌شد، ایران تا قرن‌ها ممکن بود روی خوشبختی را نبیند (بیانات مقام معظم رهبری در مراسم صبحگاه پایگاه نیروی دریایی ارتش، ۱۳۸۳/۴/۱۵).

تحلیل عمیق این موضوع که هم اکنون در داخل کشور با مسائل و مشکلات مختلفی از نظر فرهنگی، اجتماعی و حتی مسائل کلان داخلی برخورد می‌کنیم از ضروریات است. در حالی که دفاع مقدس نشان داد که در این کشور و مردم ظرفیت‌های بزرگی در این خصوص وجود دارد که مسئولین می‌توانند با نگاه به آن‌ها و برنامه‌ریزی درست مسائل و مشکلاتی در این خصوص را به راحتی حل نمایند و همچنان استحکام و قدرت فرهنگی، معنوی و اجتماعی این ملت را چه در عرصه داخلی و چه در عرصه خارجی به رخ دشمنان بکشند.

در این راستا به تصویر کشیدن ظرفیت‌های ایران اسلامی در دوران دفاع مقدس به ویژه ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی که گرانیگاه موفقیت ایران اسلامی در این دوران بود را می‌توان برای نسل جدید و آینده به نمایش گذاشت. با حفظ و به تصویر کشیدن این ظرفیت‌ها و دستاوردها می‌توان نسل آینده را در مقابل هجمه‌های استکبار با آشنا کردن آن‌ها با این ظرفیت‌ها بیمه کرد و ایران اسلامی را نماد افتخار دنیا در مقابله با استکبار جهانی معرفی نمود.

با توجه به اهمیت این موضوع که تبلور این ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی در این دوران (دوران دفاع مقدس) ظهور یافت که دوره قبل از انقلاب و پیش‌تر از آن در دوره‌های مختلف به دلیل مردمی نبودن حکومت و دوری دین از سیاست در آن‌ها بروز نیافته بود، تشریح و تحلیل عمیق در این ارتباط از ضروریات است. بنابراین معرفی و تحلیل درست این ظرفیت در این تحقیق مسئله عمده‌ای است که این تحقیق به دنبال حل آن می‌باشد. جهت پاسخ دادن به این مسایل و تحلیل درست آن سئوالات زیر مطرح می‌شود:

سئوالات تحقیق

سئوال اصلی:

مهم‌ترین ظرفیت‌ها و دستاوردهای فرهنگی و اجتماعی ایران اسلامی در دوران دفاع مقدس چه بودند؟

سئوالات فرعی:

مهم‌ترین ظرفیت‌ها و دستاوردهای فرهنگی ایران اسلامی در دوران دفاع مقدس چه بودند؟
مهم‌ترین ظرفیت‌ها و دستاوردهای اجتماعی ایران اسلامی در دوران دفاع مقدس چه بودند؟

روش تحقیق

روش تحقیق به کار رفته در این تحقیق توصیفی-تحلیلی و با استفاده از ابزارهای کتابخانه‌ای و اسنادی است. جهت جمع‌آوری داده‌ها و منابع مورد نیاز در این تحقیق از منابع مکتوب (کتب، مقالات، پایان‌نامه‌ها و...) و استناد به سخنان بزرگان به ویژه سخنان حضرت امام خمینی (ره) و حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در این خصوص شده است. و روش تحلیل به کار رفته در این تحقیق نیز از روش منطقی-قیاسی استفاده شده است.

بحث و تجزیه و تحلیل

با توجه به فرهنگ اصیل اسلامی موجود در ایران اسلامی، ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی زیادی در میان این ملت موجود می‌باشد که ظهور آن‌ها نیازمند بروز شرایط است. در دوران دفاع مقدس، دورانی بود که شرایطی پیش آمد که توانست عموم این ظرفیت‌های والای فرهنگی اسلام ناب در آن دوران ظهور پیدا کند که در دوران‌های قبل انقلاب و حتی پیش‌تر به دلیل نبود شرایط، به این گستردگی ظهور پیدا نکرده بود. عامل اصلی آن پیدایش حکومتی اسلامی با رهبری حضرت امام

خمینی (ره) بود که توانست بستر مناسبی را برای ظهور این ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی فراهم نماید.

با توجه به مسائل پیشین ذکر شده و اهمیت آن‌ها جهت پاسخ دادن به سئوالات تحقیق و تحلیل آن‌ها، به تفکیک این ظرفیت‌ها و دستاوردهای که بالفعل شده‌اند در این زمان مورد بررسی و تحلیل عمیق قرار گرفته است. هر چند ممکن است در مواردی این تفکیک‌های صورت گرفته هم پوشانی داشته باشد، ولی جهت پاسخ دادن به سئوالات و مسئله تحقیق و تحلیل بهتر آن‌ها، این ظرفیت‌ها و دستاوردها در قالب ظرفیت‌ها و دستاوردهای فرهنگی و ظرفیت‌ها و دستاوردهای اجتماعی دوران دفاع مقدس آورده شده است که بتوان با انسجام بیشتری به بررسی و تحلیل این موارد پرداخته شود. بحث و تجزیه و تحلیل این مسائل در قالب ۲ بند آورده شده که در جهت پاسخ دادن شفاف‌تر به سئوالات مطرح شده تحقیق می‌باشد.

۱- ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل فرهنگی دوران دفاع مقدس

یکی از مهم‌ترین فرهنگ‌هایی که در دوران دفاع مقدس در افکار مردم رایج گردید جنگیدن رزمندگان اسلام برای ادای تکلیف الهی بود و آن‌ها نتیجه را فرع بر انجام تکلیف می‌دانستند (علانی، ۱۳۸۸: ۶۲۳).

امام خمینی (ره) در این زمینه می‌فرمایند: «ملت ایران تا روزی که احساس می‌کرد توان و تکلیف جنگیدن دارد به وظیفه خود عمل نمود و تا لحظه آخر هم تردید نکرد و آن ساعتی هم که مصلحت بقای انقلاب را در قبول قطعنامه دید، به آن گردن نهاد و باز هم به وظیفه خود عمل نمود.» (صحیفه نور، جلد ۲۱: ۲۸۴)

مقام معظم رهبری در دیدار با تعدادی از اصحاب فرهنگ و هنر دفاع مقدس در این خصوص می‌فرمایند:

«اگر در جنگی، عزم ملی و خردمندی سردمداران کشور به کمک کشور نیاید، آن سرافکندگی، ذلت و هزیمت معنوی‌ای که بر دوش ملت سنگینی خواهد کرد، شاید از همه خسارت‌ها بالاتر باشد ...» (سخنان مقام معظم رهبری در مهرماه ۱۳۷۹)

ایشان سپس با اشاره به قرارداد ننگین ترکمانچای یادآور می‌شوند که لشکر مهاجم دشمن (شوروی سابق) تا قلب کشورمان پیش می‌آید و با وساطت دشمنان دوست نما، رضایت می‌دهد که بخشی از پاره تن این ملت را از پیکره عظیم و متقدر آن، جدا کنند. چرا در این حادثه عظیم، سردمداران کشور نتوانستند، انگیزه و خروش ملی ایجاد کنند و ملت را برای مقابله با تجاوز دشمن

به مرزهای شمالی کشورمان بسیج کنند؟ چرا و چگونه در حادثه تجاوز رژیم بعثی عراق به کشورمان با حمایت امپراتوری جهانی، خردمندان و سردمداران کشور موفق شدند، عزم ملی را تقویت کرده و از یک خسارت عظیم مادی و معنوی جلوگیری کنند؟

البته ایشان تأکید می‌فرمایند که قصد دشمنان در این تهاجم، صرفاً تکه تکه کردن کشورمان نبود، بلکه قصد داشتند ملت قهرمان ما که جرأت کرده بود در مقابل امپراتوری جهانی بایستد را نابود کنند، بنابراین خدا نخواست.

یکی دیگر از مهم‌ترین تجارب فرهنگی در دوران دفاع مقدس رواج فرهنگ ساده زیستی به جای فرهنگ رفاه طلبی و سرمایه داری بود (منصوری لاریجانی، ۱۳۸۸: ۲۹۶).

این همه موارد ذکر شده ظرفیت‌ها و دستاوردهای فرهنگی بودند که در دوران دفاع مقدس تحت رهبری حضرت امام خمینی (ره) تقویت شد و بروز پیدا کرد که قطع به یقین علت پیروزی و مقاومت ملت مسلمان در مقابل تمامی حمله بیگانگان همین عوامل بود که در ذیل به مهم‌ترین این ظرفیت‌ها و به تحلیل اشاره می‌شود:

- رشد سجایای اخلاقی

این دوران با ظهور در شرایط خاص سجایای اخلاقی اسلامی موجود در دل فرهنگ ایران را بیش از پیش رشد و بروز داد. چون شرایطی پیش آمده بود که تنها با گذشت از خود و توسل به خدا می‌شد از این میدان سخت عبور کرد و موفق شد. انصافاً نیز باید گفت ملت ایران اسلامی و به ویژه رزمندگان این دوران به این راه و تبعیت از امام راحل اعتقاد داشتند و در کنار آن با بهره‌گیری از مبانی اسلام ناب و اخلاق اسلامی در این راه کوشیدند و بیش از هر دوره‌ای این سجایای اخلاقی در این دوران درخشید زیرا عمل به آن را تکلیف دینی خود می‌دانستند که در موارد بعدی بسیاری از این سجایای اخلاقی به عنوان یک ظرفیت فرهنگی معنوی بالفعل شده در دوران دفاع مقدس به تفصیل بیان می‌شود.

- تحقق جهاد اکبر در میدان اصغر جنگ

امیال و هوس‌های انسانی موانعی است که با از میان برداشتن آن‌ها روح انسان پرورش می‌یابد و این برای کسانی که حقیقت حضور در دنیا را فهمیده‌اند همیشه بزرگ‌ترین دغدغه بوده است، به طوری که پیوسته در جهت کسب معنویت و سجایایی اخلاقی کوشش می‌کنند.

این خودسازی را روایات ما به جهاد اکبر تعبیر کرده‌اند چنان که پیامبر اکرم (ص) زمانی که لشکری از جنگ برگشته بودند خطاب به آنان چنین فرمودند: مرحباً بقوم قضاوا الجهاد الاصغر و بقى عليهم الجهاد الاكبر فقیل یا رسول الله ما الجهاد الاكبر؟ قال: الجهاد النفس.

آفرین باد بر گروهی که جهاد کوچک را به جای آوردند و جهاد بر آن‌ها به جای ماند. گفته شد ای پیغمبر خدا جهاد بزرگ چیست؟ فرمود جهاد نفس است (چهل حدیث، ۱۳۸۷: ۴).

اما میدان اصغر در جنگ تحمیلی ایران عرصه‌ای بزرگ ایجاد کرده بود برای جهاد اکبر. رزمندگان و کسانی که حضور در جبهه را تجربه کرده‌اند از آن به دانشگاهی بزرگ تعبیر می‌کنند. دانشگاهی که با وجود آلام و دردهای زیاد فارغ التحصیلان ممتازی داشت.

– خلوص نیت و کار برای خدا

خداوند در تنها نصیحتش به بندگان می‌فرماید: قُلْ إِنَّمَا أُعِطْتُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلِي وَفَرَادَى (سوره سبأ، آیه ۴۶) بگو شما را به یک چیز نصیحت می‌کنم که در راه خدا قیام کنید.

این مطلب آن چنان حائز اهمیت است که امام سجاد (ع) نیز در ضمن دعای خود به مجاهدان فی سبیل الله، می‌فرماید: «و اعزل عنه الرياء و خالصه من السمعه و اجعل فكره و ذكره و طعنه و اقامته فيك لك.» (امام زین العابدین، صحیفه سجادیه، دعای ۲۷، دعا برای مرزبانان)

خداوند تظاهر و ریا را از مجاهد راحت دور ساز و او را از دلبستگی به نام و آوازه خالص فرما و فکر و ذکر و حرکت و اقامتش را در راه خودت و برای خودت قرار ده.» (امام زین العابدین، صحیفه سجادیه، دعای ۲۷، دعا برای مرزبانان)

دفاع مقدس عرصه به ظهور نشستن خلوص نیت رزمندگانی بود که از لحاظ ادوات جنگی و تعداد نیرو بسیار اندک و عقب‌تر از جبهه دشمن بودند اما از لحاظ قوای روحی و سلاح درونی که همان اخلاص است بسیار مجهز و مقتدر بودند و به همه اثبات کردند که بزرگ‌ترین سلاح مجاهد اخلاص و حسن نیت اوست.

حضرت امام خمینی (ره) در این باب فرمودند:

«آن انگیزه‌ای که در ارتش و سپاه در قوای مسلح ما و پاسدارها و همه نیروهایی که هست، نیروی دریایی، نیروی زمینی، نیروی هوایی، و سایر نیروها که در ایران هستند، انگیزه آن‌ها یکی است و اینکه ما برای خدا داریم کار می‌کنیم.» (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۳۷)

– اتحاد، ایمان و تقوای الهی رزمندگان و امت اسلامی در دوران دفاع مقدس

سالک الی الله مانند همه مسافران نیاز به مرکب و توشه راه دارد به طوری که بدون آن نمی‌تواند طی طریق کند. محبت و عشق الهی مرکب این راه و تقوا توشه و زاد این مسیر طولانی است که قرآن کریم می‌فرماید:

تَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى (سوره بقره، آیه ۱۹۷) اگر کسی بخوهد این راه را طی کند باید از

تقوای الهی مدد بگیرد. تقوای الهی نیز دارای درجاتی همان‌گونه که عبادت نیز دارای درجاتی است، جهاد یکی از بارزترین مظاهر آن است و افضل جهادگران کسانی هستند که به جبهه نبرد عشق بوزند. این عشق در دل‌اوران جبهه مصاف ۸ سال دفاع مقدس به وضوح دیده می‌شود. رزمندگان اسلام با ایمان و تقوای الهی خود را به سلاح برتر و تعیین کننده مسلح نموده‌اند و همین امر کاستی‌های قدرت مادی آنان را در برابر توان برتر مادی دشمن جبران می‌نمود.

حضرت امام خمینی (ره) اشتباه دشمن در مقابله با ایران را نادیده نگاشتن ایمان مردم می‌دانست و می‌فرمود:

«صدام گمان می‌کرد که با یک مملکت آشفته که منزوی شده است و همه دولت‌ها به او پشت کرده‌اند یا او را در فشار اقتصادی گذاشته‌اند طرف شده است و ما نه قوای نظامی داریم نه انتظامی داریم و نه ساز و برگ جهاد و جنگ او همچو گمان می‌کرد با چند ساعت تهران را فتح خواهد کرد. او غافل از خدا بود. او فکر نکرده بود که ما یک ملتی داریم که با هم است، همه ایمان دارند و ایمان است که آن‌ها را بر مسائل و مشکلات غلبه می‌دهد. (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۷۷)

ملت ایران اسلامی همان‌طور که امام فرمودند با ایمان و توکل بر خدا دست در دست هم توانستند بدون توجه به کاستی‌های مادی و ادوات جنگی دلیرانه در تمامی ابعاد جنگ یک دل و یک صدا ورود کرده و تمامی معادلات غیر الهی دشمنان را قصد نابود کردن انقلاب اسلامی این مردم را داشتند نقش بر آب کنند.

– التجا و توسل به ائمه اطهار و سرمشق قرار دادن آن‌ها در این دوران

رزمندگان اسلام افزون بر عشق و محبت بسیار و نیز تأسی و اقتدا به معصومان (ع) برای فائق آمدن بر سختی‌های نبرد مقاومت در برابر دشمن و کسب پیروزی در دفاع مقدس به این واسطه‌های فیض الهی توسل می‌جستند و دعا و توسل به اهل بیت (ع) را باب رحمت الهی می‌دانستند.

عارفان و مجاهدان جبهه نبرد این حقیقت را خوب دریافته بودند و افزون بر عشق به اهل بیت (ع) و تأسی به آن‌ها این واسطه‌های فیض الهی را وسیله‌ای برای قرب خود به پروردگار قرار داده و به ایشان توسل می‌جستند چنان که یکی بهتر خاطرات همه رزمندگان حاضر در جبهه توسلات و عبادات قبل از آغاز عملیات بود که با این اشک و ناله‌ها پیروزی بر دشمن و رحمت الهی را برای سپاه اسلام رقم می‌زدند.

علاوه بر آن رمز عملیات‌ها، تحمل آموزش‌های سخت غواصی در آب سرد زمستان، باز کردن معابر و عبور از میادین مین و سیم خاردار متعدد، گذشتن از موانع، شکستن خطوط مستحکم دفاعی و پاسخ به وضع پاتک‌های شدید دشمن، مقاومت در زیر شدیدترین آتش‌های دشمن و

شکستن محاصره به وسیله نیروهای دشمن روزهای طاقت فرسای اسارت، تحمیل جراحتهای شدید و سبقت گیری در شهادت... همه با توسل واستعانت از اهل بیت (ع) و تبرک جستن به نام و یاد آنها انجام می‌شد.

امام خمینی (ره) رهبر کبیر انقلاب و مقتدای رزمندگان دلاور در جبهه به فرزندان رزمنده خود چنین توصیه می‌فرمودند:

«اسلام عزیز این حق را به همه ما داد که در راه او هر جان فشانی که می‌توانیم و هر اقدامی که می‌توانیم بکنیم ما باید در این امور از پیغمبر اکرم (ع) و از ائمه هدی که در طول عمرشان یا در جنگ بودند با کفار و یا در حبس بودند به دست اشخاصی که با اسم اسلام آنها را به حبس و زجر می‌کشیدند، ما باید به آنها اقتدا بکنیم و از آنها سرمشق بگیریم که اسلام عزیز چیزی است که پیغمبر اکرم در راه او جان فشانی کرد و ائمه (ع) هدی در راه او جان فشانی کردند و یاران پایدار پیغمبر در راه او جان فشانی کردند و ما نیز باید به آنها اقتدا کنیم و از اینکه طولانی شده است نهراسیم که جنگ به نفع اسلام است و ما حق هستیم.» (صحیفه امام، ج ۱۴: ۲۹۸)

نمونه‌های این توسلات و تأثیر آنها در جبهه زیاد است که می‌توان معجزات این قبیل توسلات مخلصانه رزمندگان را خاطرات شخصی و روایات آنها در دوران دفاع مقدس به وفور مشاهده کرد.

– عشق و اعتقاد به ولی فقیه و عمل به دستورات ایشان به عنوان یک تکلیف الهی در دوران دفاع مقدس

از باورهای مهم و تأثیرگذار رزمندگان دفاع مقدس که تأثیر به سزایی در پیروزی و سربلندی ملت اسلامی تاکنون داشته است - اعتقاد عمیق به ولی فقیه و اطاعت پذیری از ولایت در عمل است. به یقین از عوامل مهم در استقامت و حیات معنوی رزمندگان ولایت پذیری آنها بود چرا که قرآن کریم نتیجه ولایت پذیری را حیات واقعی می‌داند.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ (سوره انفال، آیه ۴)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید دعوت خدا و رسولش را اجابت کنید زیرا شما را زنده می‌کند.

رزمندگان ما به نیکی ولایت امام خمینی (ره) این نایب برحق معصوم را اطاعت کردند و وفاداری و عشق خود را به امام عصر (عج) از راه عشق به خمینی و اطاعت امر ایشان دادند. خاطرات زندگی و وصیت‌نامه‌های رزمندگان مشحون از این عشق و محبت ولایت است. به طوری که بنیاد شهید در یک پژوهش آماری در تعدادی از وصیت‌نامه‌های شهیدان آورده است. در هر وصیت‌نامه به طور میانگین ۴ بار اشاره شده به امام و ولایت امام زمان (عج) و تبعیت محض از ولی فقیه به

عنوان کسی که از سوی خدای متعال در مکتب ما اطاعت فرمانش واجب است. همچنین از دعای رزمندگان در لحظات شهادت برای امام و طول عمر ایشان، جان فشانی برای عملی شدن حکم و پیام امام و گذشتن از همه چیز خود برای زنده ماندن امر امام (ره) و راه او بسیار نقل شده است.

رابطه ولایت با جامعه رابطه جان با بدن است. به همان اندازه که ولی امر در جامعه با اجرای ولایتش به جامعه حیات می‌بخشد، امت را از تاریکی‌های جهالت می‌رهاند و به اوج کمال و ترقی می‌رساند. امت نیز با فراهم ساختن زمینه برای اعمال ولایت امام ایفای نقش می‌کند که این موضوع به صورت تمام و کمال و متقابل خود را در عرصه داخلی و جنگ در دوران دفاع مقدس نشان داد و علت موفقیت ایران اسلامی نیز در این دوران مرهون همین عامل است که توانست یکپارچگی مادی و معنوی را میان مردم در آن دوران فراهم آورد.

– جهاد، ایثار و شهادت طلبی در دوران دفاع مقدس

ایثار و شهادت طلبی از مواردی است که ظهور بسیاری در حماسه ۸ ساله ملت ایران داشت و این یکی از ظرفیت‌ها و دستاوردهای اخلاقی بود که در دوران دفاع مقدس به تمام معنی تبلور یافت و بیمه کننده انقلاب اسلامی ایران شد چرا که ملتی که شهادت را فیض و افتخار عظیم می‌داند هیچگاه شکست نمی‌خورد و بنا به این کلام زیبا چه بکشیم چه کشته شویم پیروزیم، امام راحل عظیم الشان این روحیه را از عنایات الهی در طول جنگ می‌داند و می‌فرماید:

«شما می‌بینید در این جنگی که واقع شده است این مردم چه طور فداکاری دارند می‌کنند، این جوان‌ها و این مادرها و این پدرها چطور دارند فداکاری می‌کنند و اینهایی که پشت جبهه هستند از همه صنف آقایان و روحانیون گرفته تا مردم دیگر این تحول یک تحول الهی است، و تا این بارقه هست هیچ ترس از آسیب نداریم...» (تبیان، دفتر بیست و پنجم: ۲۹۱)

همچنین در این زمینه حضرت آیت‌الله امام خامنه‌ای (مدظله العالی) می‌فرماید:

«ایثار، شهادت طلبی و مقاومت ملت ایران به ویژه رزمندگان و خانواده‌های آنان و انتقال این حماسه به وسیله گزارشگران این صحنه شرف و از همه بالاتر ایستادگی امام (ره) به عنوان سلسله جنبان همه این افتخارات موجب خلق حماسه عظیم هشت سال دفاع مقدس و روحیه خودباوری و استقلال و انجام کارهای به ظاهر غیر ممکن گردید.» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار هنرمندان و مسئولان فرهنگی دفاع مقدس، ۱۳۷۹/۷/۶)

در دوران دفاع، شهادت یک عزت ابدی بود و مردم در دل به شهیدان خود می‌گفتند: اتیکم الله مالم یوت احداً من العالمین (سوره مائده، آیه ۲۰) یعنی خداوند چیزی را به شما داد که به

هیچکس در جهان نداد. مقام شهیدانی که بزرگ‌ترین سرمایه خود را در راه حفظ شرف اسلام و دفاع از انقلاب اسلامی در طبق اخلاص تقدیم خداوند متعال کردند، در نزد مردم ایران بسیار بلند و عزیز بود. آن‌ها به راستی معتقد بودند: وَ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أحياءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ. (سوره آل عمران، آیه ۶۹)

بنابراین این جنگ عرصه‌ای شد برای تبلور این ظرفیت والای دینی و فرهنگی در این دوران شد و بهره‌گیری از این ظرفیت و دستاورد می‌تواند برای همیشه اسلام و انقلاب اسلامی را در مقابل کید دشمنان محفوظ نماید.

– تکلیف‌گرایی در دوران دفاع مقدس

تکلیف‌گرایی از دیگر اصول بنیادین فرهنگ انقلاب اسلامی است. منظور از تکلیف‌گرایی این است که انسان خدا محور، با اتکال به قدرت الهی و بدون توجه به پیامدهای شکست و پیروزی، آنچه به عنوان وظیفه و تکلیف است، دائم مدار جهت‌گیری، رفتار و عمل خود قرار دهد (احمد امید: ۹۶).

احیای اصل راهبردی تکلیف‌گرایی در عصر مبارزه با رژیم طاغوت و شکل‌گیری انقلاب اسلامی، دوران تثبیت و تحکیم نظام جمهوری اسلامی و مقابله با توطئه‌های دشمنان ایران اسلامی، توسط حضرت امام خمینی (ره) صورت پذیرفت و با احیای این اصل استراتژیک دینی برای کلیه مبارزان اسلامی، تحولات شگرفی را در سطح جنبش‌های اسلامی معاصر به وجود آورد. (همان، ۶۷)

اصل تکلیف‌گرایی روح حاکم بر اندیشه و رفتار حضرت امام (ره) در طول حیات طیبه ایشان بوده است، چنان که فرمودند: «در این دنیای که همه قدرت‌ها علیه ما هستند ما باید انجام وظایف را در نظر داشته باشیم.» (همان، ۷۵) همچنین او در ترسیم اصل تکلیف‌گرایی فرمود: «ما به هر حال چون باید اوامر الهی را اطاعت کنیم، پیروز هستیم. حالا چه در ظاهر شکستی خورده باشیم و کشته‌ای داده باشیم به هر حال ما پیروزیم.» (همان، ۷۶)

این جمله حکیمانه حضرت امام (ره) می‌تواند پایان بخش این موضوع باشد: «من معتقد هستم که این انقلاب را از ابتدا تاکنون دست قدرت الهی که فوق تمام ابدی است بدینجا آورده است، و همان ید الله این انقلاب را حفظ می‌فرماید. بنابراین عبور انقلاب در این دوران پیچیده شرایط منطقه‌ای و بین‌المللی، از گردنه‌های صعب‌العبور مانند تمام برهه‌هایی که تا کنون پشت سر گذاشته باید بر اصل تکلیف‌گرایی باشد.» (صحیفه نور حضرت امام (ره)، ج ۹: ۲۸۳)

در دوران جنگ همین اعتقاد امام و رزمندگان به عمل به تکلیف الهی بود که باعث می‌شد

بدون حساب مادی وارد عرصه دفاع شوند و پیروز شوند و این چنین بود که دفاع ما دفاع مقدس شد.

– اعتقاد و بهره‌گیری از امدادهای غیبی در دوران دفاع مقدس

همه کسانی که دفاع در برابر تهاجم ناجوان مردانه بعثیان را دفاعی مقدس به منظور حفظ کیان اسلام و پاسداری از ارزش‌های متعالی الهی ارزیابی می‌کنند و نیز همه آنانی که در صحنه‌های نبرد پشت جبهه حماسه دفاع مقدس را آفریدند بر این باورند که این دفاع بدون امداد و نصرت خداوند متعال به ثمر نمی‌نشست و پیروزی به بار نمی‌آورد.

همچنان که پیروزی انقلاب اسلامی معجزه بود، تداوم آن نیز با وجود این حجم وسیع توطئه و تهاجم معجزه‌ای دیگر است. جنگ تحمیلی از بزرگ‌ترین نقشه‌های دشمن برای براندازی انقلاب بود که با کمک همه کشورهای مستکبر جهان به کمک صدام ملعون انجام شد. انقلاب نوپای اسلامی ایران که از آغازین روز پیروزی خرابکاری‌ها و دشمنی منافقین درگیر بود از دید دشمنان ما یارای مقابله با این جبهه وسیع را نداشت به گونه‌ای که با هدف فتح سه روز تا تهران به ایران حمله کردند.

اما در مقابل نگاه‌های ناباورانه، ملت ایران ۸ سال به زیباترین شکل از مرزها و از حیثیت و دین خود دفاع کرد و به پیروزی‌های چشمگیری هم دست یافت.

امام خمینی (ره) مشعل دار حماسه دفاع مقدس به این مطلب بارها تأکید فرمودند. در جایی نیز با اشاره به احساس ملت و رزمندگان اسلام نسبت به امدادها و عنایت‌های خاص خداوند در دفاع مقدس می‌فرمایند:

«ملت عزیز و قوای مسلح رزمنده در طول این انقلاب و این جنگ لمس نموده‌اند که اگر امدادهای الهی و مددهای خاص خداوند قادر نبود، هرگز در ما قدرت مقابله با رژیم شیطانی تا دندان مسلح و متکی به قدرت‌های جهانی نبود. ولی از آنجایی که ملت با تحولی الهی به انقلابی اسلامی متکی به معنویات دست زد، توانست آن قدرت بزرگ منطقه را در هم شکند و در جنگ نابرابر از حیث تسلیحات و کمک‌های بی دریغ شرق و غرب و منطقه این همه پیروزی‌های اسرارآمیز را نصیب ایران و اسلام نماید.» (صحیفه امام، ج ۱۷: ۳۱۸)

امام خمینی (ره) جوانان رشد یافته رزمنده را مصداق امداد غیبی باطنی خداوند می‌دانند.

از نمونه‌های بارز امداد الهی ایجاد رعب و وحشت در دل دشمن بود که به ضعف و سستی آن‌ها و در نهایت فرار از صحنه نبرد می‌انجامید و این در جایی اتفاق می‌افتاد که عده نفرت و تجهیزات

دشمن آن را در موقعیت برتر نظامی نسبت به نیروهای خودی قرار داده بود. امام خمینی (ره) در این باره می‌فرماید:

«امروز هر چه می‌بینید امور غیر عادی است تمام کارهایی که در شهرها و در جبهه‌ها می‌شود از اموری است که خداوند متعال بر ما منت گذاشته است شما ببینید چگونه لشکریان کفر با آن سلاح‌ها و آن همه افراد از تعداد اندک ما شکست می‌خورند. این همان نصر به واسطه رعب است که خدا در دل دشمنان ما رعب ایجاد کرده است (صحیفه امام، ج ۱۶: ۲۴۷)

همچنین امام (ره) تسلیم شدن ۱۵ الی ۲۰ هزار نفر در فتح خرمشهر با آن همه تجهیزات را از مصادیق مشخص امداد غیبی می‌دانند که امری مافوق طبیعی است و رعبی است که خدا در دل آن‌ها افکنده بود (تقی زاده اکبری، ۱۳۸۰: ۲۴۶).

بنابراین همه این امدادها ظرفیت‌هایی هستند که در دوران دفاع مقدس در اثر ایمان به خدا، عمل به تکلیف و اعتقاد به آن ظهور یافته و باعث شده دل مؤمنان رزمنده ما در دوران جنگ را با ثبات تر کند و ایستادگی و مقاومت آن را در این دوران بیشتر نماید که نمونه‌های فراوانی از این امدادهای غیبی در دفاع مقدس می‌توان یافت.

– علاقه به میهن اسلامی مایه وحدت عظیم مردمی در دوران دفاع مقدس

علاقه به وطن از جمله علاقه‌هایی است که اسلام با مورد توجه قرار دادن آن در مواردی به آن توصیه کرده است.

در این دفاع، علاوه بر اکثریت مسلمان، اقلیت غیر مسلمان نیز با علاقه حفظ وطن و استقلال آن به این جمع پیوستند و یک اتحاد زیبا و عظیم را به نمایش گذاردند.

در نهایت اینکه دفاع از میهن اسلامی و علاقه به میهن ستون دیگری بود که به برپایی وحدت عظیم مردمی منجر شد و در کنار دیگر موارد نام برده جامعه اسلامی را از دستبرد نامحرمان حفظ کرد.

همین ظرفیت بالقوه علاقه به وطن و میهن در میان اقشار مختلف مردم به ویژه میان جمعیت مسلمان ایران که حفظ و دفاع میهن اسلامی را در هر حال وظیفه خود می‌دانند، باعث شد علاوه بر جمعیت عظیم شیعی مردم ایران، مردم سایر مذاهب و ادیان واقع در ایران اسلامی با هم متحد شده و در دفاع از آن دست در دست هم به پا خیزند که این خود یکی از ظرفیت‌هایی بود که دوران دفاع مقدس آن را به وجود آورد و انسجام و وحدت مردمی را در این مرز و بوم بیش از پیش کرد.

– پویایی و نقش حوزه و روحانیت در کنار مردم در دوران دفاع مقدس

قیام و انقلاب مردم ایران در به ثمر رساندن نظام اسلامی را باید جوشش فراگیر در طلب عدالت و انسانیت و ایمان دانست که با محوریت حوزه به انجام رسید. بررسی ریشه‌های این قیام در تاریخ، همه جا محوریت حوزه و روحانیت را به اثبات می‌رساند. چنانچه نهضت تنباکو و مبارزه با استعمار دول خارجی، نهضت مشروطیت، مقابله با استبداد رضاخانی و ادامه این مبارزه تا پیدایش نهضت مقدس و عظیم اسلامی، همه به پیشاهنگی علما و روحانیون مبارز بود. رهبر معظم انقلاب حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) با تأکید بر نقش تعیین کننده علما در نهضت‌ها و مبارزات، عدم حضور آنان را مایه شکست آن قیام می‌دانند و می‌فرمایند: «در کشور و تاریخ ما هر نهضت و حرکت و تحول و نقطه عطف تاریخی که روحانیت در آن حضور داشت، به همان اندازه که حرکت ادامه داشته به پیروزی قطعی نایل شده است و هر جایی که روحانیت نبوده است و پیشروی منادیان دین و معلمان قرآن، برای مردم حاصل نشده و نتوانستند ایمان این قشر را به آن کار جلب کنند، آن کار ناکام مانده است.» (سسنگری و عبدالهی، ج ۵، ۱۳۸۰: ۶۶)

اعتماد و محبت به روحانیون میراث ماندگاری است که طی تلاش طولانی بزرگان حوزه و در طی سال‌های متمادی پدید آمده است و نسل به نسل منتقل شده و پیروزی انقلاب ایران را رقم زده است. اما در ادامه پیروزی انقلاب، ملت ایران با هجومی عظیم مواجه شد که باز عرصه تلاش و جهاد و فداکاری برای همه مردم و در رأس همه روحانیت مبارز بود. جنگ تحمیلی نیز فرصتی مغتنم بود که باری دیگر همگامی ملت و روحانیت را در ایام سختی و عسرت نشان داد (همان، ۶۷).

در دوران دفاع مقدس نیز بیش از پیش همانند دوران انقلاب و حتی فراتر از آن روحانیون وارد عرصه و میدان شدند و با نقش بزرگ خود در تقویت روحیه دینی و معنوی مردم ورزمندگان و در کنار آن‌ها در میدان‌های نبرد حاضر شده و نقش آفرینی کردند. این خود مهم‌ترین ظرفیت فرهنگی و دینی ایران اسلامی است که در دوران دفاع مقدس بیش از پیش با همه توان ظهور یافت.

– شگل‌گیری فرهنگ خاص جبهه در دوران دفاع مقدس

دوران جنگ، فرهنگ ویژه‌ای را در بین رزمندگان در جبهه‌ها به وجود آورد و رفتارهای جدیدی را خلق کرد. بر همین اساس اصطلاحات گفتاری و عملکردهای خاصی نیز در بین رزمندگان اسلام، رایج شد. این فرهنگ که مبتنی بر دوستی و محبت با یکدیگر بود، یکی از عوامل مهم موفقیت دوران جنگ به حساب می‌آید. در اینجا به برخی از عناصر کلیدی این ظرفیت فرهنگی معنوی که

در عرصه بالفعل شده و به منصفه ظهور رسیده، اشاره می‌شود:

الف - سبقت گیری بر دیگران

رزمندگان خود را برادر یکدیگر می‌دانستند زیرا معتقد بودند اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ (سوره حجر، آیه ۴۷) این برادری هم در این عالم و هم در بهشت که در سریرها روبروی یکدیگر می‌نشینند تداوم دارد. اما در عین برادری آن‌ها سعی می‌کردند تا یک نوع مسابقه را در انجام وظایف خود، به وجود آورند. آن‌ها هر کدام در تلاش بودند تا در خالص شدن و در فعال بودن در امور جبهه‌ها از سایر هم‌زمان خود، سبقت بگیرند. بیشتر کار کنند و از فرصت‌ها استفاده نمایند زیرا معتقد بودند که در جهان آخرت ما گرفتار اعمال خودمان هستیم. از خارج به ما چیزی نمی‌دهند. ما هستیم که اساس آن عالم را بنا می‌کنیم. آن‌ها هِيَ أَعْمَالُكُمْ تُرَدُّ إِلَيْكُمْ یعنی این همه، اعمال شماست که به شما باز می‌گردد. آن‌ها معتقد بودند فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ یعنی هر کس کار خوب انجام دهد خود آن کار را می‌بیند وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (سوره زلزال، آیه‌های ۷ و ۸) یعنی هر کس، کار بد انجام دهد خود آن عمل شر را می‌بیند. بنابراین تمام کارهای ما، عقاید ما و اخلاق ما در آن جهان منعکس می‌شود (صحیفه امام، جلد ۱۶: ۱۴۰). بنابراین آن‌ها بسیار پر کار و کم هزینه بودند و از مصرف‌های غیر ضروری خودداری می‌کردند. آیه فَاسْتَيْقُوا الْخَيْرَاتُ در رفتار آنان قابل مشاهده بود (سسنگری و عبدالهی، ج ۵، ۱۳۸۰: ۲۴۰).

ب - خطر پذیری و توکل بر خدا

رزمندگان اسلام از رفتن به خط مقدم جبهه و حضور در عملیات‌ها، استقبال می‌کردند. آن‌ها همیشه تمایل داشتند تا جبهه‌ها فعال باشد. بر همین اساس از حضور مستمر در خطوط پدافندی، کراهت داشتند. گر چه برخی از آنان به اجبار در کارهای پشتیبانی و عقبه‌ها فعال می‌شدند ولی بسیاری از آن‌ها تمایل داشتند که در صحنه فعال عملیات‌های آفندی، حضور داشته باشند و رو در رو با دشمن، قرار گیرند. بر همین اساس رزمندگانی که مجبور می‌شدند تا به فعالیت‌های پشت جبهه بپردازند و در عملیات شرکت نکنند، ناراحت می‌شدند. آن‌ها از جبهه‌های غیر فعال و ایجاد رکود در جبهه‌ها، استقبال نمی‌کردند (سسنگری و عبدالهی، ج ۵، ۱۳۸۰: ۲۷۱).

ج - افزایش مستمر توانایی‌ها و تبلور نبوغ

جبهه جنگ برای رزمندگان فرصتی عظیم را جهت یادگیری مستمر فراهم آورده بود. آن‌ها به طور مداوم در پی افزایش قابلیت‌ها، ظرفیت‌ها، توانمندی‌ها و کارآمدی خود بودند. در روزهای آغاز جنگ، افراد زیادی را می‌توان یافت که استفاده از هیچ سلاحی را نمی‌دانستند ولی با گذشت زمان

و تلاش پیگیر، آن‌ها به اشخاصی متخصص و با مهارت در استفاده از انواع سلاح‌های جنگی و فنون نظامی می‌شدند. رزمندگان، جبهه را تبدیل به دانشگاهی برای تعلیم و تعلم کرده بودند. طرح‌ریزی‌های عملیاتی در روزهای اول جنگ از کیفیت بالایی برخوردار نبود. هر چه از جنگ می‌گذشت توان فکری فرماندهانی همچون شهید باقری، کاظمی، باکری و... برای برنامه‌ریزی‌های دقیق‌تر افزایش می‌یافت و طرح‌های عملیاتی پخته‌تری ارائه می‌شد. بر این اساس می‌توان گفت که بهره‌وری رزمندگان در طول دوران جنگ به صورت مستمر در حال افزایش بوده است (همان، ۲۷۲).

– فداکاری در راه خدا (کار برای خدا) در دوران دفاع مقدس

در دوران دفاع مقدس، کار کردن برای خدا و فداکاری در راه ارزش‌های اسلامی در بین آحاد مردم افزایش یافت. بسیاری از انسان‌ها معتقد بودند که فعالیت‌ها و کارهایی که در راه خدا انجام شود، ماندگار و پایدار است. به تعبیر قرآن: *ما عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَ مَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ* (سوره نحل، آیه ۹۶) یعنی آنچه پیش شما است فانی و نابود می‌شود و آنچه که پیش خدا است ابدی و ماندگار است. ما عِنْدَ اللَّهِ آن چیزهایی است که انسان برای خدا می‌کند، آن‌ها باقی است و آن چیزی که پیش خود ما است از دنیا و از جهاتی که نفسانیت ما دارد، این‌ها را از بین می‌برد (صحیفه امام، جلد ۲۰: ۲۰۶). این نوع نگاه به هستی و به زندگی در فرهنگ اسلامی ظرفیتی بود که موجب توسعه فرهنگ ایثار و از خود گذشتگی و افزایش فداکاری به ویژه در بین رزمندگان شده بود. کسانی که نمی‌توانستند به جبهه بروند خود را مرهون هزاران جوان مؤمن و فداکاری می‌دانستند که با حضور در جبهه‌های جنگ، به فداکاری و جانبازی مشغول بودند. امام خمینی (ره) در پیام خود به مناسبت اولین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی در دوران جنگ، به مردم یادآور شدند: «رهبر ما آن طفل ۱۲ ساله‌ای است که با قلب کوچک خود که ارزشش از صدها زبان و قلم ما بزرگ‌تر است با نارنجک، خود را زیر تانک دشمن انداخت و آن را منهدم نمود و خود نیز شربت شهادت نوشید. خداوندان من از پیشگاه مقدس تو عذر می‌خواهم که کودکان و جوانان عزیز ما خود را فدا کنند و ما بهره‌کشی نماییم.» (صحیفه امام، جلد ۱۴: ۷۳)

ایثار و فداکاری مردم در طول دوران جنگ و پس از آن بارها مورد تجلیل و تقدیر امام خمینی (ره) قرار گرفت. این ظرفیتی بود که پایه آن فرهنگ اسلامی بود که با رهبری حضرت امام (ره) در دفاع از اسلام، انقلاب و این مرز و بوم به گستردگی تمام در میان ایران اسلامی ظهور یافت و ملت اسلامی ایران هر کدام با نقشی که در این راه داشتند آن را نحو احسن به منصف ظهور گذاشتند.

۲- ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل اجتماعی در دوران دفاع مقدس

علاوه بر ظرفیت‌ها و دستاوردهای فرهنگی که در موارد فوق به آن‌ها اشاره شد، دوران دفاع مقدس ظرفیت‌ها و دستاوردهای اجتماعی نیز به وجود آورد که تبلور آن‌ها به این زیبایی جز در این دوران در هیچ برهه‌ای از تاریخ این مرز و بوم رخداد پیدا نکرده است. در ذیل نمونه‌هایی از این ظرفیت‌ها اشاره می‌شود:

- وحدت بین همه اقشار مردم در دوران دفاع مقدس

از ویژگی‌های بارز حماسه دفاع مقدس و رمز پیروزی ایران و ناکام ماندن حزب بعث عراق و قدرت‌های پشتیبانش در هشت سال دفاع مقدس، حضور یکپارچه و هماهنگ مردم ایران در آن است. بی‌گمان در پیشینه و تاریخ جنگ‌های دفاعی این مرز و بوم، دفاع مقدس به لحاظ گستره مدافعان و وحدت اقشارمختلف مردم اعم از اکثریت مسلمان و اقلیت غیر مسلمان، اقوام، اصناف و نیز همدلی و هماهنگی نیروهای مسلح با یکدیگر کم نظیر است. دشمن زمانی تهاجم به این سامان را آغاز کرد که در آن نظامی اسلامی با تلاش و رهبری آگاهانه و قاطعانه امام خمینی (ره) و انسجام و یکپارچگی ملت مسلمان استقرار یافته بود و مردم ایران که یک بار ثمره وحدت خود را در شکست سلسله پادشاهی و استبداد تجربه کرده بودند، این بار نیز تنها سلاح کارآمد برای دفع تجاوز و حفظ حریم اسلامی و میهن را اتحاد و وفاق ملی دانسته‌اند و به همین وسیله توانستند هشت سال جنگ تحمیلی شده به ایران را با پیروزی پشت سر بگذارند. می‌توان گفت جنگ تحمیلی، زمینه‌ای بود که مردم ایران یقین پیدا کردند که با یکپارچگی خود هر سدی را می‌توانند پشت سر بگذارند؛ حتی اگر قدرتمندترین کشورهای دنیا در علم و اقتصاد و سیاست با واسطه قرار دادن یک کشور به جنگ ما بیایند، حتی اگر ما را تحریم اقتصادی کنند و حتی اگر همه دنیا بر علیه ما باشند؛ و این یعنی یک دستاورد بزرگ، چنانچه بعد از گذشت سال‌ها از جنگ تحمیلی هنوز هم مردم ایران تهاجمات فرهنگی و سیاسی دنیا را بر علیه خود با وحدت و یکپارچگی خنثی می‌کنند.

حضرت امام خمینی (ره) رهبر فقید انقلاب اسلامی در روزهای آغاز جنگ این وحدت را از الطاف الهی معرفی کردند و فرمودند:

«امروز روز اتحاد و یگانگی است و این هم از الطاف بزرگ و تأییدات الهی است که درست بر خلاف تصور و خواست فتنه انگیزان و جنگ افروزان همه توطئه‌ها و جنگ‌ها، به اتحاد و یکپارچگی ملت بیدار و زنده ما در برابر قدرت‌ها می‌انجامد.» (تبیان، دفتر بیست و پنجم: ۶۵۶)

حضرت امام خمینی (ره) بارها به برکات و نعمات جنگ اشاره فرمودند و جنگ را از لحاظ مختلف مایه برکت برای انقلاب اسلامی و ملت ایران برشمردند؛ در باب وحدت و انسجام ملت با اشاره به تقویت روح تعاون در ملت آن را یکی از منافع جنگ برشمردند و فرمودند:

«جنگ هم یک مسئله‌ای بود که انسان خیال می‌کرد که یک هائله‌ای است برای ما و یک مسئله‌ای بسیار مهم، لکن معلوم شد که منافعش از ضررهایش بیشتر بود. آن انسجامی که در اثر جنگ بین همه قشرها پیدا شد و آن معنای روحانی و معنوی‌ای که در خود سربازان عزیز ارتش و ژاندارمری و سپاه پاسداران به نمایش گذاشته شد و آن روح تعاونی که در همه ملت از زن و مرد در سرتاسر کشور تحقق پیدا کرد، به دنیا فهماند که این مسئله‌ای که در ایران است با همه مسائل جداست.» (تبیان، دفتر بیست و پنجم: ۶۶۰)

حضرت امام خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز با اشاره به حضور اقشار مختلف در این دفاع هشت ساله آن را عامل پیروزی در جنگ دانستند و می‌فرمایند:

«این ملت آنچه که داشت در طبق اخلاص گذاشت و آمد. مرد روستایی و زن روستایی، مرد و زن مستضعف شهری، خانواده‌های گوناگون، جوان‌های فراوان، قشرهای مختلف، سازمان‌های رزمنده کشور- ارتش، سپاه حتی نیروهای انتظامی و بسیج عظیم مردمی- همه این‌ها آمدند وارد میدان شدند. حقیقتاً ملت ایران در آن هشت سال کار بزرگی را انجام دادند ...» (سسنگری و عبدالهی، ج ۵، ۱۳۸۰: ۶۱)

همه این مباحث حکایت از آن دارد که عرصه دفاع مقدس چگونه توانست همه این عوامل را در کنار همدیگر بچیند و باعث شود آنگونه وحدت میان مردم در دوران جنگ حفظ شود و با رهبری امام خمینی (ره) باعث پیروزی در جنگ شود. و همچنین می‌توان گفت که وحدت امروزه ملت ایران که خود را در جای جای مختلف مثل مقاومت در برابر هجمه‌های بیگانگان در حوادث مختلف از جمله فتنه سال ۸۸ به رهبری امام خامنه‌ای حفظ کرده مرهون فضای جنگ است که توانست وحدت را بیش از پیش در میان ملت ایران زنده نگه دارد و مردم به یاد آن روزها متحد از انقلاب اسلامی و خون شهیدان پاسداری کرده‌اند (سسنگری و عبدالهی، ج ۵، ۱۳۸۰: ۲۸۲).

وحدت همه اقشار و مشارکت همه آن‌ها در دفاع مقدس بی نظیر بود. عامل موفقیت این دفاع همین پیوستگی میان اقشار مختلف جامعه بود که از دولتی‌ها و غیر دولتی‌ها گرفته تا دانش آموزان و روحانیون و سایر قشرها در این میدان نبرد که آن را تکلیف دینی خود می‌دانستند، حضور داشتند. جدول و نمودار زیر که آمار شهدا در بین اقشار مختلف را در دوران دفاع مقدس نشان

می‌دهد خود گویای این مدعاست که در این ورطه همه از کشور و نظام جمهوری اسلامی حمایت کردند و پشتیبان آن بودند و همین باعث شد که استکبارگران را بعد از آن دوران برای همیشه از دستیابی به این مرز و بوم نا امید گرداند.

جدول ۱. توزیع فراوانی شهدای انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی (روزنامه ایران امروز، ۵ آذر ۱۳۹۳)

وضع فعالیت (اقشار)	تعداد	درصد
شاغلان بخش دولتی	۱۱۵۰۸۰	۵۲,۹
شاغلان بخش غیر دولتی	۳۹۰۰۱	۱۷,۹
روحانی	۳۱۱۷	۱,۴
دانشجو	۲۸۹۵	۱,۳
دانش آموز	۳۶۸۹۸	۱۶,۹
خانه‌دار	۳۴۳۲	۱,۶
باز نشسته	۳۰۰	۱,
کودک	۲۵۰۳	۱,۲
سایر	۱۴۲۶۲	۶,۶
جمع	۲۱۷۴۸۹	۱۰۰

نمودار ۱. وضع فعالیت شهدای انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی

آمار و نمودار فوق که آمار شهدای اقشار مختلف در زمان انقلاب و به ویژه دوران دفاع مقدس که بیشترین تعداد شهداء مختص به این دوران است، خود نشان دهنده مشارکت بالای همه اقشار جامعه در دفاع از این مرز و بوم بود که نشان از مردمی بودن حکومت جمهوری اسلامی و مهر

تأییدی بر مشارکت ۹۸ درصدی حمایت آن‌ها از جمهوری اسلامی نیز بود. این ظرفیت را با این میزان مشارکت در این مرز و بوم تنها نظام جمهوری اسلامی با رهبری امام (ره) به ویژه دوران دفاع مقدس با آن شرایط خاص پیش آمده توانست به تصویر بکشد که قبل از آن این مرز و بوم مانند این را به خود ندیده بود.

– همکاری، تعاون و برادری میان مردم در دوران دفاع مقدس

در میدان جنگ، هر کسی می‌داند که به تنهایی از وی کاری ساخته نیست. آنچه پیروزی را به ارمغان می‌آورد همدلی و همراهی و همکاری است. بر همین اساس روحیه برادری و کمک به یکدیگر به شدت در میدان جنگ توسعه می‌یابد. خداوند می‌فرماید: *وَتَعَاوَنُوا عَلَىٰ الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَىٰ الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ* (سوره مائده، آیه ۲)

یعنی: و در راه نیکی و تقوا با یکدیگر همکاری کنید و در گناه و تعدی، دستیار هم نشوید. در دوران جنگ، صحنه‌های جالبی از همکاری و همدلی مردم با رزمندگان اتفاق می‌افتاد که نمونه‌های آن فراوان است از جمله خطیب جمعه روز ۱۳۶۱/۱/۶ در تهران می‌گوید: «همین امروز که به اینجا رسیدم نامه‌ای از خانمی که نامزد یک شهید است و هنوز همسرش هم نیست، آمده و به همراه آن حلقه دوران نامزدی و چیزهایی که مربوط به او بوده فرستاده و می‌گوید در راه شهید ما خرج کنید.» وی در ادامه می‌گوید: «ما از این مردمی که در پشت جبهه این قدر به ما کمک می‌کنند شرمند ایم. در سنگرهای ما از سوهان قم گرفته تا پسته رفسنجان و گز اصفهان پیدا می‌شود. یک چوپان زنجان را دیدم که از روستایش حرکت کرده و ده به ده، گوسفند جمع کرده و تا به خوزستان رسیده ۳۰۰ گوسفند جمع کرده و پیاده رسانده به جبهه و تحویل می‌دهد و بر می‌گردد.» بر همین اساس امام خمینی (ره) می‌فرمود: «ما از خودمان چیزی نداریم، هر چه داریم از این مردم است.» (هاشمی رفسنجانی اکبر، خطبه‌های نماز جمعه سال ۱۳۶۱)

بنا بر این ظرفیت بالقوه‌ای از همکاری و همیاری و برادری که دین اسلام در قالب توصیه‌های مختلف به امت خود بیان می‌کند در قالب بالفعل شده در این دوران به نمایش درآمد که توانست پازل‌های خالی را در جای جای این دوران پر کنند و با تمام قد این ملت نقش آفرینی کند.

– همگرایی ملی (پشتیبانی از مسئولین نظام) در دوران دفاع مقدس

دوران جنگ نشان داد که اگر پیوند وسیعی بین دولت و مردم برقرار شود و مردم با حکومت احساس یگانگی پیدا کند، کارهای بزرگ و غیر ممکن اتفاق خواهد افتاد. اگر امام مردم را به دفاع از انقلاب و کشور فرا نمی‌خواند، بی شک با توان موجود نیروهای مسلح امکان طرح‌ریزی و اجرای عملیات‌های بزرگ فراهم نبود. مردم بودند که توانستند هم از رزمندگان در جبهه‌ها حمایت نمایند

و هم بخشی از آنان به صورت مستقیم وارد جنگ شده و حماسه‌های بی نظیری را رقم بزنند. نفوذ معنوی امام خمینی (ره)، توانست ظرفیت‌های روحی ملت ایران را در افزایش انگیزش و تقویت روحیه مقاومت در برابر ارتش متجاوز، به کار گیرد. بنابراین روحیه ملی به عنوان یک عنصر ناپیدا و مخفی قدرت، محور اصلی و رکن رکن قدرت نظامی ایران را تشکیل داد که توانست روح مقاومت را در تمام ارکان نیروهای رزمنده ایران به وجود آورد. بروز چنین مقاومتی، توانست آرام آرام موازنه قوا را به نفع ایران تغییر داده و ارتش عراق را در گام‌های اولیه تهاجم خود، متوقف نماید.

در جنگ‌های طولانی مدت و فرسایشی، یکی از عوامل تعیین کننده و مؤثر کشور برای ادامه جنگ شرایط روحی مردم و روحیه ملی است. مردم برای حمایت از جنگ، باید متقاعد شوند که این جنگ مشروع بوده و ادامه آن به نفع آرمان‌ها و منافع ملی است. در غیر این صورت بین تمایلات رهبران کشور و اراده ملت، وحدت و انطباق حاصل نمی‌شود و ممکن است که مردم، جنگ را متعلق به خود ندانند و آن را یک موضوع شخصی مربوط به رهبران کشور تلقی نمایند. بنابراین جنگ از یک پدیده ملی تبدیل به یک موضوع حکومتی می‌شود که مردم خود را از آن بیگانه می‌دانند. تا زمانی که جنگ حالت دفاعی دارد، خود به خود مشروعیت لازم را ایجاد کرده و موجب افزایش انسجام ملت و وحدت ملی می‌گردد. در چنین شرایطی انطباق تمایلات ملت و مسئولین کشور، وحدت انگیزه‌ها را به وجود خواهد آورد. از سوی دیگر اگر وحدت انگیزه‌ها و همگرایی ملی بر اساس تمایلات مذهبی مردم صورت گیرد و یک وحدت اعتقادی را نیز به وجود آورد، نیروی معنوی فوق‌العاده‌ای را ایجاد می‌کند که می‌تواند توازن قوا در جبهه‌ها را به نفع کشور مدافع، تغییر دهد.

یکی از بزرگ‌ترین هنرهای امام راحل ما این بود که این نیروی مردم را شناخت و آن را کشف کرد و از آن بهره گرفت، و به مردم اعتماد کرد (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۸۵/۰۵/۳۰). این ظرفیت در این دوران با گستردگی تمام بالفعل شد که همان‌طور که گفته شد قبل از آن این دیار به مانند آن را ندیده بود.

احیای نقش مساجد و محوریت آن‌ها در دوران دفاع مقدس (محور امور)

مساجد و ائمه جماعات، از بدو ظهور اسلام در نشر معارف اسلامی و استحکام حکومت اسلامی بسیار نقش آفرین بوده‌اند. در دوران پیروزی انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس، شاهد تأثیر شگرف مساجد در معرفی انقلاب اسلامی و ساماندهی نیروها به ویژه بسیج مردمی در دوران دفاع مقدس و نشر و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت بودیم، که اهم آن‌ها عبارتند از: اولین پایگاه حکومت اسلامی، محور وحدت، به عنوان رسانه مطمئن، محل تربیت نیروهای مبارز، محل تبلیغ انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، محل جمع آوری کمک‌های مردمی، محل ترویج فرهنگ و ایثار و شهادت،

نشر ارزش‌های مردمی، محور وحدت و... همه این‌ها ظرفیت‌هایی بودند که مساجد در دوران دفاع مقدس به وجود آورده بود و توانست نقش بسیار بزرگی را در این دوران ایفا نماید.

مساجد، در دوران پیروزی انقلاب اسلامی نقش اولیه خود را بازیافتند؛ به طوری که خبرهای مهم انقلاب اسلامی - به ویژه اعلامیه‌ها و پیام‌های امام خمینی (ره) - از طریق مساجد به نیروهای انقلابی می‌رسید. همچنین در دوران دفاع مقدس، نیازهای جبهه - اعم از نیرو و امکانات و تدارکات و پشتیبانی - از طریق مساجد به اطلاع امت شهید پرور می‌رسید، و مردم هم عاشقانه در حد توان اقدام مورد نیاز جبهه‌ها را تأمین می‌کردند و زیباترین مشارکت مدنی و دینی را با این عمل به نمایش می‌گذاشتند.

همچنین خبر اعزام نیروهای بسیجی از مسجد به اطلاع نمازگزاران می‌رسید و زن و مرد خود را برای بدرقه‌ای با شکوه آماده می‌کردند و با قرآن و دسته‌های گل و یا دستمال و پارچه‌های یادگاری، مراسم بدرقه را آذین می‌بستند. همچنین خبر شهادت بسیجی‌های مسجد و مراسم تشییع پیکر آن عزیزان، از طریق روحانی مسجد و اعضای هیئت امناء و پایگاه بسیج مسجد به مردم اطلاع داده می‌شد و همگان با حضوری معنوی و دیدگانی اشک‌آلود، در مراسم تشییع و تدفین شهدا شرکت می‌کردند و تشکر و قدردانی خود را از این طریق به حماسه آفرینان دفاع مقدس ابراز می‌داشتند (همان، ۱۳۶۱).

پس از تشکیل بسیج به فرمان امام خمینی (ره) در ۵ آذر ۱۳۵۸، مساجد به عنوان بهترین نماد حضور مردم، اولین پایگاه‌های بسیج را به خود اختصاص دادند. نمازگزاران خدا جو و متعهد و انقلابی، به منظور حضور نظامی و ارائه فعالیت‌ها و مهارت‌های علمی و هنری و تبلیغی خود، استقبال قابل توجهی از پایگاه‌های بسیج مساجد نمودند (همان، ۹۷).

در قبل از انقلاب مساجد بسیار محدود در عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی وارد می‌شدند و حکومت از این ظرفیت استفاده نمی‌کرد و خود را جدا از مردم می‌دید چون ماهیت حکومت سکولاری بود و مساجد تنها برای امور فردی و مذهبی آن هم به صورت محدود استفاده می‌شد. اما بعد از انقلاب به ویژه در دوران دفاع مقدس به دلیل ماهیت دینی و مردمی حکومت و نقش مشارکت مردم در همه امور مساجد ظرفیت‌های خود را که بر گرفته از ماهیت اسلامی بود یافتند و همانند صدر اسلام مساجد محور همه امور و محل ارتباط نزدیک میان حکومت و مردم بود و توانست در دوران دفاع مقدس به خوبی نقش خود را در پشتیبانی از جبهه‌ها ایفا نماید.

- اعتماد به نفس و خودباوری امت اسلامی در دوران دفاع مقدس

از مهم‌ترین برکات و ظرفیت‌های دفاع مقدس، تقویت اعتماد به نفس و خودباوری بوده است. مردم

ما در کوران دفاع مقدس به این نتیجه رسیدند که باید خود را باور کنند و با تکیه بر توانمندی‌های خود - به ویژه جوانان خداجو - کشور را اداره نمایند. تأثیر این خودباوری، بعد از جنگ در عرصه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و فناوری‌های نوین دفاعی، نمود فزاینده‌ای داشت.

در دفاع مقدس هشت ساله، به این نتیجه رسیدیم که باید بر روی پای خود بایستیم و به این خودباوری دست یافتیم که می‌توان سالیان سال علیه تمامی قدرت‌ها و ابرقدرت‌ها مبارزه کرد. همچنان که حضرت امام (ره) فرمودند: «ما در این جنگ، اُبَهِت دو قدرت شرق و غرب را شکستیم.»

شکستن اُبَهِت دو قدرت شرق و غرب، نه فقط در صحنه‌های نبرد و جنگ، بلکه در تمامی صحنه‌ها به دست آمد. با خودباوری و اعتماد به نفس ایجاد شده در مردم، به پیشرفت‌ها و ابتکاراتی دست زدیم که تحسین دوست و دشمن را برانگیخت. در تحریم اقتصادی، صبورانه با روحیه قناعت و صرفه‌جویی مقاومت کردیم و اقدام به ساخت وسایل و قطعات مختلف نموده، تا مرز خودکفایی در کالاها و محصولات اساسی پیش رفتیم و در یک جمله؛ ملت ما ثابت کرد که اگر بخواهیم، می‌توانیم و این‌ها همه از برکات جنگ تحمیلی و تحریم‌های مختلف بود که به قول امام (ره): «این جنگ و تحریم اقتصادی و اخراج کارشناسان خارجی، تحفه‌ای الهی بود که ما از آن غافل بودیم»؛ و این وصیت رهبر خودباور جامعه است که «انتظار نداشته باشید که از خارج کسی به شما در رسیدن به هدف، که اسلام و پیاده کردن احکام اسلام است، کمک کند. خود باید به این امر حیاتی که آزادی و استقلال را تحقق می‌بخشد، قیام کنید.» (منصوری لاریجانی، ۱۳۸۸: ۱۲۵)

- تولد تفکر بسیجی و بالندگی آن در دوران دفاع مقدس

تفکر بسیجی که ایدئولوژی کارآمد و ظرفیتی عظیم بود که در دوران دفاع مقدس و در مدرسه عشق امام راحل (ره) عینیت یافت و تربیت یافتگان این مدرسه، زیباترین حماسه‌ها را در تاریخ رقم زدند و امروز قداست و طهارت بسیج مرهون اینار و شهادت طلبی‌های بسیجیان دوران دفاع مقدس است که هرگز نباید مورد مصرف سیاسی و صنفی قرار گیرد.

بعد از اشغال لانه جاسوسی آمریکا در ایران توسط دانشجویان پیرو خط امام، حضرت امام (ره) در طی یک سخنرانی خطاب به اعضای ستاد مرکزی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی فرمودند که باید ارتش ۲۰ میلیونی تشکیل شود. امام (ره) با اشاره به این مطلب که «مملکت اسلامی همه‌اش باید نظامی باشد» و اینکه «اگر کشوری ۲۰ میلیون جوان دارد، باید ۲۰ میلیون تفنگدار داشته باشد»، توجه فرماندهان سپاه را به این امر مهم معطوف داشتند.

به دنبال فرمان امام، در طی مدت کوتاهی حدود یک میلیون و دویست هزار نفر در سراسر

کشور در واحدهای سپاه ثبت نام کردند، که بعداً به چندین میلیون نفر رسید. این‌ها از اقشار مختلف مردم بوده و اغلب در جریان انقلاب آموزش‌هایی هم دیده بودند.

بعد از رهنمود امام، ستاد ویژه‌ای تحت عنوان واحد بسیج مستضعفین در سپاه به وجود آمد و امر آموزش و سازماندهی نیروهای مردمی را در سراسر ایران به طور ضربتی به عهده گرفت.

درباره نقش نیروهای مردمی، می‌توان گفت که حضور آن‌ها در نیروهای منظم و نامنظم، به تقویت روحی و رزمی سپاهیان اسلام منجر شد. به علاوه، آن‌ها در مسئله تغذیه و تدارک جبهه، کندن سنگرهای انفرادی و اجتماعی، رساندن مهمات، ساختن تأسیسات و زیرساخت‌های جبهه، گشت زنی، کسب اطلاعات و تأمین نیاز انسانی جبهه‌ها، نقش عمده‌ای ایفا کردند. این نیروها در داخل شهرها نیز نقش مهمی در تهیه تدارکات برای جبهه، مسائل مربوط به مبارزه با ضد انقلاب و مراکز فساد و غیره داشتند. همچنین در قسمت‌های دیگر نیز، نهادهایی از بسیج در رابطه با جنگ به وجود آمدند؛ مثل ستاد بسیج اقتصادی، بنیاد امور جنگ زدگان، ستاد تداوم امداد به مناطق جنگی، ستاد جنگ‌های نامنظم و غیره که در جریان جنگ فعالیت می‌کردند (همان، ۱۸۶).

امام خامنه (مدظله العالی) در این زمینه می‌فرماید:

«یکی از چیزهایی که در هر حرکت عمومی و در هر نهضت لازم است، این است که بر اساس تفکرات و مبانی پایه‌ای این نهضت و این جریان، هم می‌بایست «واژه‌سازی» بشود، هم می‌بایست «نهادسازی» بشود. وقتی یک فکر جدید - مثل فکر حکومت اسلامی و نظام اسلامی و بیداری اسلامی - مطرح می‌شود، مفاهیم جدیدی را در جامعه القاء می‌کند؛ لذا این حرکت و این نهضت باید واژه‌های متناسب خودش را دارا باشد؛ اگر از واژه‌های بیگانه وام گرفت، فضا آشفته خواهد شد، مطلب ناگفته خواهد ماند...»

انقلاب اسلامی هر دو را انجام داد. فرض کنید در مقوله نظامی، ارتش که ساخته و پرداخته فرهنگ دیگری و نظام دیگری و کسان دیگری بود، تبدیل شد به یک ارتش انقلابی، به یک ارتش متدین و مؤمن، ساخت‌هایش هم تغییر پیدا کرد، روش‌هایش هم تغییر پیدا کرد، شعارهایش هم تغییر پیدا کرد، در آن، تحول به وجود آمد. در کنار این، نهاد نوپا و تازه‌ای از خود انقلاب روئید و آن، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی بود که اگر این دومی نمی‌شد، اولی هم امکان‌پذیر نبود. این‌ها هنرهای انقلاب است که امام بزرگوار ما مظهر اعمال این هنرها و فهم دقیق از نیاز جامعه و نیاز آینده بود و این را با قدرت، با قاطعیت و با پیگیری انجام داد.» (بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۰/۰۷/۲۲)

در دوران انقلاب و به ویژه دفاع مقدس تفکر بسیج رشد کرد و بالنده شد و در دوران جنگ به

تمام معنا خود را نشان داد و انقلاب را حفظ نمود و بعد از این مقطع نیز همواره و به پشتوانه آبروی آن روزها در همه صحنه‌های وارد شده و پشتیبان انقلاب بوده است. تفکر بسیج در این مقطع کنونی در سطح منطقه رشد کرده و با تفکر بسیج و با الگو از انقلاب اسلامی است که لریزه بر اندام دشمنان و ابرقدرت‌ها افتاده است. چون می‌دانند بسیج نیرویی دارد که با هیچ قدرتی نمی‌توان در مقابلش ایستاد و بنابراین در تلاش برای ضربه زدن به آن هستند. نمونه‌های موفق بسیج با الگوی انقلاب اسلامی را می‌توان حزب الله لبنان را نام برد که صهیونیست‌ها را چندین بار به شکست کشانده است. همچنین تجربه بسیج در عراق و سوریه نیز اجرا شده و باعث شکست نیروهای داعش شده است. در سایر قسمت‌های منطقه نیز مثل یمن و... با الگوگیری از بسیج در مقابله با متجاوزان برخوردارند که همه این‌ها زاینده تکفیر انقلاب اسلامی با محوریت رهبری اسلامی است که شعارش وحدت و مبارزه در مقابل ستمکاران و متجاوزان است. مردم خوزستان که صدام ماه‌ها تبلیغ کرده بود تا به خیال خود، آن‌ها را علیه جمهوری اسلامی بشوراند، در قالب گروه‌های بسیجی دلیرانه ایستادند و جنگیدند. سپس سایر نیروهای مردمی به فرمان امام از سراسر کشور در جبهه‌ها حضور یافتند و مانع تجاوز و توسعه طلبی سران حزب بعث شدند (همان، ۱۱۵).

– سنجش ظرفیت دفاعی مردم در دوران دفاع مقدس

استکبار و ایادی‌اش با تحمیل جنگ، نابودی اسلام و موجودیت انقلاب اسلامی را هدف قرار داده بودند. مردم ما که آگاه به این توطئه نظامی دشمنان بودند، بسیج شدند و با حضورشان در جبهه، مانع تحقق آن شدند. از سوی دیگر، آن‌ها مطلع بودند که تا به حال هر جنگی که در کشور ما در گرفته، منجر به تجزیه بخشی از خاک کشورمان شده است. برای نمونه، طی دو جنگ ایران و روس، شهرها و سرزمین‌هایی به اندازه نصف فعلی کشورمان از ایران جدا شد. اما این بار در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران با بینش بالای تاریخی خود، جلوی تجزیه ایران را گرفتند و تمامیت ارضی آن را حفظ کردند (همان، ۱۱۵).

در هر فرهنگی، ذهنیت خاصی در مردم برای دفاع از میهن وجود دارد. بیشتر کشورها با برانگیختن احساسات ناسیونالیستی، سعی در بسیج نیروها برای دفاع از کشور دارند. تلاش برای حفظ موجودیت و زنده ماندن، و نیز استفاده از مفاهیمی چون مقابله با اهریمن و ظلمت، راه‌های دیگری برای مقابله با تجاوز دشمن است. ولی در جنگ تحمیلی، فرهنگ‌های خاصی از دفاع به وجود آمد که برآمده از ارزش‌های اسلامی بود. ارزش‌هایی چون جهاد، شهادت طلبی، پیاده کردن حاکمیت الهی، نفی سلطه کافران بر امور مسلمین، ولایت‌پذیری و ظلم ستیزی از جمله عناصر سازنده این فرهنگ بود و بنا به فرموده پیامبر(ص) که «حب الوطن من الایمان» میهن دوستی با ایمان همسو می‌شود.

این فرهنگ، قدرت حماسی شگفت‌آور خود را در جنگ نشان داد و به رغم پشتیبانی همه قدرت‌های جهانی از نیروهای بعثی، ۲۸۸۸ روز دفاع غرور آفرین خود را پشت سر گذاشت و با سربلندی و پیروزی، تجربه موفقی در کارنامه کشور به ثبت رساند که از گذشته تا کنون سابقه نداشته است (همان، ۱۱۶).

دفاع مقدس آزمونی بود که توانست این ظرفیت دفاعی مردم را که همه اقشار را شامل می‌شد نشان دهد. این قدرتی بود که توانست دشمنان را حیرت زده کرده و تمامی معادلات آن‌ها را برهم بزند. این ظرفیت نهفته در دوران دفاع مقدس بالفعل شد و همین عامل باعث شده که سال‌ها بعد از دوران دفاع مقدس دشمنان فکر برخورد نظامی با ایران را از ذهن خود بیرون کرده‌اند.

– استفاده از نیروهای مردمی عشایری در دوران دفاع مقدس

عشایر، یکی از مهم‌ترین ظرفیت‌های مردمی که در جبهه‌های جنگ حق علیه باطل وارد میدان شده و نقش آفرینی کردند. این مردم غیور و شجاع، همواره نقش خود را در لحظات حساس تاریخ ایفا کرده‌اند؛ اما این بار با اعتقاد دینی و عرق به میهن با تمام توان وارد عرصه شدند و نقش آفرینی کردند. تک تیراندازان هفتاد ساله عشایر در جنوب و غرب کشور که در پشت سنگرهای داغ دشت و کوه نشسته بودند، برنوهای خود را نشانه گرفته، بدون این که حتی یک تیرشان به خطا رود، خالی سرخ بر پیشانی مزدوران بعثی می‌نشانند.

مجموعه خصلت‌های عشایری ایلات ایران - یعنی آزادی، آزادگی، قداکاری و ایثار در راه اسلام - همیشه نقشه‌های شوم استعمارگران و ایادی آن‌ها را نقش بر آب کرده است. عشایر به عنوان یک رکن قوی در حراست از مرزهای ایران، باید همواره مورد توجه باشند، و از همین رو حضرت امام (ره) در مورد عشایر فرمودند: «عشایر ذخایر انقلابند.» (همان، ۱۱۷)

نیروهای مردمی در همه صحنه‌ها - از روستا گرفته تا شهرهای کوچک و بزرگ - در کوه‌ها، کویرها و دشت‌ها و همه صحنه‌های نبرد حضور داشته، یار و یاور نیروهای نظامی بودند.

– نزدیک شدن جریان‌ها و احزاب سیاسی کشور در دوران دفاع مقدس

نزدیک ساختن و در کنار هم قرار دادن احزاب سیاسی کشور نیز باز ظرفیتی بود که دوران دفاع مقدس منجر به آن شد. هر جامعه درون خود احزاب و گروه‌هایی دارد که هر کدام با پیگیری اهداف خاصی فعالیت می‌کنند. جامعه ایران هم متشکل از این احزاب و جریان‌های سیاسی و فکری است. اما اینکه هدف این احزاب چه باشد و از چه طریقی برای رسیدن به آن بهره‌مند شوند همان چیزی است که وحدت مردم می‌تواند آن را تعیین کند. به این ترتیب که اتحاد مردم در طلب ارزش‌های اسلامی و انقلابی خود می‌تواند این گروه‌ها را در راه انقلاب و ارزش‌های اسلامی حفظ

کند؛ چرا که هر گروهی برای حفظ مقام خود و رسیدن به قدرت ناچار از توجه به خواسته‌های مردم است و این توجه، آن گروه را به سمت ارزش‌های انقلابی حاکم میان مردم می‌کشاند. این مطلب سبب یک همگرایی عمومی بر اصول ثابت، در عین وجود اختلاف سلیقه‌ها در اطراف ما می‌شود.

رهبر عظیم الشان انقلاب حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در این زمینه، احساسات مردم و وحدت آن‌ها را عاملی می‌دانند برای سوق دادن گروه‌ها به سمت یگانگی و وحدت و می‌فرمایند:

«من بارها نه فقط به خود این جناح‌های سیاسی و مجموعه‌های سیاسی بلکه در جلساتی که مخصوص خود آن‌ها بوده و یا گاهی در بعضی از جلسات مشترک از چند گروه از آن‌ها به آن‌ها گفته‌ام تا احساسات مردم، فشاری باشد برای این‌ها که به سمت وحدت و یکپارچگی و همکاری بروند.» (شایان فر، ۱۳۸۱: ۱۸۷)

نتیجه‌گیری

بیان و تحلیل این موارد نشان داد که ظرفیت‌های عظیمی برگرفته از فرهنگ دینی در میان ملت ایران اسلامی وجود دارد که دوران دفاع مقدس توانست آن‌ها را بالفعل ساخته و مایه ایستادگی و پیروزی ایران اسلامی در این دوران در مقابل تمامی هجمه استکبار جهانی شود که تا قبل از این دوران، این ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی به دلیل عدم مشارکت مردم دینی در تصمیم‌گیری‌های حکومتی و سکولار بودن حکومت‌های قبل نهفته مانده بود. اما در این دوران با ایجاد نظام اسلامی مردمی و با رهبری امام امت، حضرت امام خمینی (ره) این ظرفیت‌ها توانست شکوفا شود و مایه عزت و آبروی ایران اسلامی و جمهوری اسلامی در دوران دفاع مقدس و بعد از آن شود.

با توجه به بررسی ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل ذکر شده و تحلیل آن‌ها، نشان داد که دوران دفاع مقدس با وجود تمامی آثار سوء یک جنگ، ظرفیت‌های بسیار بزرگی را در عرصه اجتماعی و فرهنگی در میان این ملت و مرز و بوم ایجاد کرده است و تبلور آن‌ها در این دوران به حق انقلاب را برای مدت‌ها از گزند بیگانگان بیمه کرده است. از جمله این ظرفیت‌ها وحدت مردمی و ملی، همگرایی ملی پشتیبانی مردم از نظام، تولد تفکر بسیجی و مردمی، اتحاد میان گروه‌ها، قومیت‌ها و احزاب در دوران دفاع مقدس، بازگشت به اصول اسلامی اجتماعی با محوریت مساجد، سنجش و تقویت ظرفیت دفاعی مردمی در این دوران و همچنین سایر ویژگی‌های فرهنگی خاص پیش آمده، سبب تقویت بیش از پیش بنیه دفاعی ایران اسلامی در این دوران و حتی بعد از آن شد. همچنین تبلور این ویژگی‌ها عزت و آبروی بین‌المللی و منطقه‌ای برای ملت ایران و جمهوری اسلامی را به ارمغان آورده و جایگاه آن را در عرصه بین‌المللی بیش از پیش بالا برد. همه این‌ها مرهون اسلام و

رهبری امت و تبعیت بی چون و چرای ملت مسلمان ایران از آن‌ها بود.

در قبل از انقلاب به دلیل مردمی نبودن حکومت و استبدادی بودن آن، میان مردم و حکومت فاصله بسیار بود و مدیریت جامعه یک مدیریت استبدادی متمرکز بود. همین باعث شده بود هیچ کدام از این ظرفیت موجود فرهنگی ذکر شده در آن دوران ظهور پیدا نکنند. اما در دوران بعد از انقلاب چون حکومت برخواسته و تشکیل شده توسط خود مردم و از فرهنگ دینی خود مردم بود، یک دل و یک صدا پشتیبان آن بودند و از آن در عرصه‌های مختلف حمایت می‌کردند. همین باعث شد که در دوران انقلاب و به ویژه دوران دفاع مقدس با توجه به هجمه‌های بسیار زیاد دشمنان که قصد نابودی انقلاب و این مرز و بوم را داشتند در سایه رهبری حضرت امام خمینی (ره) تمامی ظرفیت‌ها، به ویژه اکثریت ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی ایران اسلامی در این دوران بالفعل شود و درسی تاریخی به دشمنان این مرز و بوم بدهد.

بنابراین در این دوران نیز استفاده و به کارگیری از این ظرفیت‌های اجتماعی و فرهنگی تبلور یافته در دوران دفاع مقدس در حل مشکلات داخلی کنونی و حتی تکیه بر آن‌ها در عرصه بین‌المللی از ضروریات است. و می‌توان با تکیه بر آن‌ها بیش از پیش در جهت یکپارچه سازی حکومت و ملت و حل مسائل موجود داخلی و یک دلی در مقابل هجمه‌های خارجی از این ظرفیت‌ها و الگوها استفاده کرد. چون جنگ در آن دوران در کوران سخت خود این ظرفیت‌ها را ایجاد و آبدیده کرده است و توانایی تکیه بر آن‌ها را برای نسل‌های بعد انقلاب نیز تضمین کرده است. بنابراین باید این دوران و ارزش‌های آن را در راستای حفظ انقلاب و نظام به عنوان یک گنجینه بسیار ارزشمند حفظ و استفاده نمود تا بتوان با تکیه بر این ظرفیت بر بسیاری از مسائل خرد و کلان داخلی و خارجی فایق آمد.

منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- صحیفه سجاده، جواد فاضل (مترجم)، علی اصغر عبداللهی (ویراستار)، نشر: دنیای کتاب (۱۲) شهریور، ۱۳۸۷، تهران.
- ۳- صحیفه امام (ره) (۱۳۷۸)، مجموعه پیامها و سخنرانی‌های امام خمینی، تهران، مرکز چاپ و نشر آثار امام خمینی (ره)، جلد ۹، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۱۷ و ۲۱.
- ۴- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار هنرمندان و مسئولان فرهنگی دفاع مقدس، ۱۳۷۹/۷/۶.
- ۵- بیانات مقام معظم رهبری در مراسم صبحگاه پایگاه نیروی دریایی ارتش، ۱۳۸۳/۴/۱۵.

- ۶- بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۸۵/۰۵/۳۰، www.khamenei.ir.
- ۷- بیانات امام خامنه‌ای در تاریخ ۱۳۹۰/۰۷/۲۲، www.khamenei.ir.
- ۸- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از فعالان طرح صالحین، ۱۳۹۱/۰۹/۰۱.
- ۹- علی، تقی‌زاده اکبری (۱۳۸۰)، عوامل معنوی فرهنگی دفاع مقدس، ج ۱ (باورهای دینی - امدادها و غیبه)، مرکز تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، تهران، انتشارات مرکز تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، بی‌جا.
- ۱۰- تبيان، دفاع مقدس در اندیشه امام خمینی، دفتر بیست و پنجم.
- ۱۱- دفتر مقام معظم رهبری (۱۳۷۵)، حوزه و روحانیت در آینه رهنمودهای مقام معظم رهبری، قم، ناشر سازمان تبلیغات اسلامی، ج ۱، چاپ اول.
- ۱۲- دشتی، محمد (۱۳۸۶)، ترجمه نهج البلاغه امام علی (ع)، قم، مؤسسه فرهنگی انتشاراتی زهد.
- ۱۳- نوری، حسین، روزنامه ایران امروز، ۵ آذر ۱۳۹۳.
- ۱۴- سنگری، محمدرضا و مهدی عبداللہی؛ مهدی (۱۳۸۰)، عوامل معنوی فرهنگی دفاع مقدس، مرکز تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، تهران، انتشارات مرکز تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، ج ۳، ۵ و ۷، بی‌جا.
- ۱۵- شایان فر، سلمان (۱۳۸۱)، وحدت و امنیت ملی از دیدگاه مقام معظم رهبری، تهران، نشر نذیر.
- ۱۶- شیخ گلینی، شیخ ابوجعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق رازی معروف به گلینی، اصول کافی، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، جلد ۲ و ۵.
- ۱۷- امینی نجفی، علامه شیخ عبدالحسین، (۱۳۷۸)، بحارالانوار، ج ۷۱، ۹۴.
- ۱۸- علایی، حسین (۱۳۸۸)، تاریخ تحلیلی جنگ ایران و عراق (منتشر نشده).
- ۱۹- منصوری لاریجانی، اسماعیل (۱۳۸۴)، دستاوردهای دفاع مقدس و راه‌های حفظ و نشر آن، قم، انتشارات خادم‌الرضا.
- ۲۰- منصوری لاریجانی، اسماعیل (۱۳۸۸)، آشنایی با دفاع مقدس، قم، انتشارات خادم‌الرضا، چاپ دوم با همکاری بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- ۲۱- میزان الحکمه با ترجمه فارسی (۱۳۷۸)، ترجمه: حمید رضا شیخی، قم، دارالحدیث، چاپ اول، ش ۱۵، ج، وزیری (جلد پانزدهم فهارس است) این چاپ همراه با ویرایش سوم متن عربی است.

Analysis of Capacities And Cultural and Social Achievements of Islamic Iran in the Holy Defense

H. Morad Piri, M. Heshmati Jadid

Abstract

To elucidate the cultural and social role of the holy defense, more than anything, we need to examine the true capacity of it. Although, there has not been a serious scientific survey on it and as a result, addressing this issue seems pretty vital. It can be said that this capacity made it a “Holy Defense.” Because the social and cultural features and capabilities of our holy defense was really different from other wars and these potential capacities made it godly and holy. Despite many years of after the end of the war, this movement has been slow to investigate these capabilities. However, the holy defense is a precious legacy that would seem unmatched in the history of Islamic Iran which has long remained in the minds of Iranian people. To protect and prevent it from forgetting, this capacity ought to be showcased with different programs and measures in order to stand against the soft and cultural war provided by the enemy for distraction of the new and future generations. With respect to the importance of investigating this issue, this research employed descriptive and analytical research methodology and used library documentations in order to cite the words of the great Islamic Revolution forerunners. It also enumerated and analyzed the capacities and the cultural and social achievements of the holy defense. The results of this study have shown that many of these mentioned capacities have been the outcomes of the special situation of holy defense; the capacities that have been matchless and inimitable in the history of our country.

Keywords: Holy Defense, Cultural And Social Capacities, Cultural and Social Achievements, Islamic Iran.